

557 Nam Pater est efficiens causa Filius uero formalis Spiritus sanctus finalis quatuor uero elementa materialis. Ex quibus quatuor causis uniuersa corporea substantia habet subsistere.

(4) Nunc de ordine temporum dicamus. Et primum uidentum est quid sit dies naturalis. Dies naturalis est spacium in quo una celi integra conuersio ab ortu ad ortum perficitur. Dies item dicitur aeris illuminatio facta per ipsum celum a tenebris que nox appellantur perfecte diuisa. His duobus modis utitur hec sacra scriptura hoc uocabulo quod est „dies“.

Queritur etiam quomodo inter se dicta sanctorum concordent: hoc scilicet „qui uiuit in eternum creauit omnia simul“ et illud „sex diebus operatus est dominus“ et cetera. Sed sciendum est quod prior auctoritas de primordiali materia intelligenda est: sequens autem de distinctione formarum de qua deinceps secundum phisicam tractandum est.

(5) „In principio“ igitur „creauit deus celum et terram“ i. e. materiam in primo momento temporum „creauit“. Celo uero creato, quia summe leuitatis est et stare non potest et quia continet omnia, de loco ad locum in antea progredi non potuit: idcirco ab ipso primo momento sue creationis cepit circulariter conuerti ita ut ipsa prima conuersio integre perfecta esset in spacio. Quod prima „dies“ appellatum est.

⁹ Polemiku mezi představou simultánního a postupného stvoření do-
svědčuje také Thierryho současník Hugo ze Sv. Viktora (srv. *Adnot. in Pent.* 4 – PL 175, 33bc; *Sent. de divin.* I – Piazzoni 928,1–19; *De sacram.* I,1,2 – PL 176, 187c–188b). Někteří interpreti myslí dokonce na polemiku mezi ním a Vilémem z Conches o tomto tématu (srv. J. Taylor, *The Didascalicon of Hugh of St. Victor. A Medieval Guide to the Arts*, New York 1961, přetisk 1991, Appendix C, str. 227 n., pozn. 3).

Kromě citovaných biblických textů měly obě představy své zastánce i v křesťanské tradici. Někteří autoři, zejm. Augustin (*De Gen. ad litt.* I,15 – CSEL 28/1, 21,7–22,14; *Confess.* XII,29,40 – CChr.SL 27, 238–240) a Eriugena (*Periphys.* III – CChr.CM 163, 296–299 = PL 122, 646d–647a), chápali biblické vyprávění o šesti dnech stvoření jako metaforické představení simultánního stvořitelského aktu, v němž „nezformovaná látka“ předchází zformovanému universu, nikoli ovšem časově (jako původní stav),

Otec je totiž působící příčina, Syn formální, Duch svatý cílová, čtyři prvky materiální. Tyto čtyři příčiny dávají každé tělesné substanci její trvání.

Časová posloupnost stvoření

(4) Nyní přejdeme k časové posloupnosti. Napřed je třeba se podívat, co je přirozený den. Přirozený den je interval, v němž probíhá jeden úplný obrat nebe od východu k východu. Dnem se rovněž nazývá prosvícení vzduchu z nebe, zcela oddělené od tmy, která se jmenuje noc. V obojím významu zde Písmo užívá slova „den“.

Rovněž se klade otázka, jak se spolu shodují slova svatých Písem: „Ten, který žije navěky, stvořil všechno zároveň“ (*Sír* 18,1), a jinde: „Šest dní Hospodin tvořil“, atd. (*Ex* 20,11). Je však nutné si uvědomit, že první výrok je třeba vztáhnout k prvotní látce, druhý k rozlišení forem, o němž chceme vzápětí pojednat podle přírodovědného významu.⁹

První den (5) „Na počátku tedy stvořil Bůh nebe a zemi“, tj. v prvním okamžiku času stvořil látku. Nebe je nesmírně lehké a nemůže postát a zároveň všechno obsahuje, proto se nemohlo pohybovat z místa na místo směrem kupředu. Jakmile tedy bylo stvořeno, začalo se od prvního okamžiku otáčet dokola, až se poprvé v prostoru úplně otočilo. To se v Písmu nazývá první „den“ (*Gn* 1,5).

nýbrž jako podmínka konstitute. Ve 12. století nacházíme tuto představu kupř. u Honoria Augustodunensis, *Hexaem.* IV; V – PL 172, 260d, 262d, 264ab. Jiní vykladači, po kappadockých otcích (srv. Řehoř z Nyssy, *Apol. in Hexaem.* – PG 44, 120b) a Ambrožovi z Milána (*Exam.* I,7,25 – CSEL 28/1, 23,4–9) zejm. Řehoř Veliký (*Moralia in Iob*, XXXII,12,16 – CChr.SL 143B, 1640,7–1641,42), však učili postupný časový vývoj původně nezformované látky, stvořené na počátku (srv. kupř. Taio, *Sent.* I,16 – PL 80, 748d–749a; Beda, *In princ. Gen.* I,2,4/5 – CChr.SL 118A, 40,1236 – 41, 1287; Rabanus Maurus, *Comment. in Gen.* I,11 – PL 107, 471b; Angelomus z Luxeuil, *Comment. in Gen.* I,4 – PL 115, 127a; *Glossa ord. in Gen.* 1,1; 2,5 – PL 113, 69ab, 84d–85a; Remigius z Auxerre, *Comment. in Gen.* II,4 – PL 131, 59c; Bruno ze Segni, *Expos. in Pent.* 1; 2 – PL 164, 147b, 161a).

Thierry, který počítá s fyzikálním dějstvím na základě kvalit jednotlivých živlů, se zřetelně kloní ke druhé z obou možností.

(6) In ipsa uero prima conuersione celi superius elementum i. e. ignis illuminauit superiora inferioris elementi i. e. aeris. Nam hec natura est celestis ignis ut sua conuersione illuminet aera: mediante uero aere calefaciat aquea atque terrena.

Due etenim, ut aiunt philosophi, sunt uirtutes ignis: altera splendor altera uero calor. Splendorem in aere naturaliter ignis efficit. Calorem uero in aqueis atque terrenis exercet. Nam calor uirtus est
558 ignis diuisiua solidorum. Si uero calor in aere sentitur hoc contingit ex eo quod est ipse aer ex inferioribus elementis spissatus.

In prima igitur die „creauit deus“ materiam et lucem i. e. illuminationem ex superioris elementi i. e. ignis prima conuersione in ipso aere innatam. Et hoc fuit opus quod in prima die factum est.

(7) Aere uero ex superioris elementi uirtute illuminato, consequatur naturaliter ut, ipsius aeris illuminatione mediante, calefaceret ignis terciū elementum i. e. aquam et calefaciendo suspenderet uaporaliter super aera.

Est enim natura caloris aquam in minutissimas guttas diuidere et eas minutas uirtute sui motus super aera eleuare sicut in fumo caldarii apparet: sicut etiam in nubibus celi manifestum est. Nubes enim siue fumus nichil est aliud quam guttarum aque minutissimarum congeries per uirtutem caloris in aera eleuata. Sed si uirtus caloris uehementior fuerit, tota illa congeries in purum aera transit: si autem debilior tunc nimirum gutte ille minutissime semet inuicem incurrentes grossiores guttas faciunt: et inde pluuiā. Quod si minute ille gutte uento constrictae fuerint inde nix: si uero grosse inde grandis.

(8) Magnitudo igitur aquarum labilium que nimirum usque ad regionem lune in principio ascendebat ita per calorem super summum etheris suspensa est ut statim in secunda celi conuersione ita contingeret quod secundum elementum i. e. aer esset medium inter aquam labilem et aquam uaporaliter suspensam.

¹⁰ Srv. Platón, *Tim.* 45b – Waszink 41,13 n.: „Síla ohně je, jak se domnívám, dvojí: jedna stravující a ničivá, druhá blaživá a dávající světlo, které neškodí.“

(6) Při tomto prvním otočení nebe výše položený prvek, tj. oheň, prozářil vyšší část níže položeného prvku, tj. vzduchu. Patří totiž k povaze nebeského ohně, aby svým otáčením prozařoval vzduch; skrze vzduch pak ohřívá to, co je z vody a ze země.

Oheň má podle filosofů dvojí sílu: září a teplo.¹⁰ Září oheň přirozeně působí ve vzduchu, teplo vyvolává v tom, co je z vody a ze země. Teplo je totiž síla ohně, která se udílí pevným tělesům. Pociťujeme-li teplo ve vzduchu, pak proto, že je vzduch zahuštěn nižšími prvky.

Prvního dne tedy Bůh stvořil látku a světlo, tj. prozáření způsobené ve vzduchu prvním otočením výše položeného prvku, tj. ohně. To bylo dílo prvního dne.

Druhý den (7) Když byl vzduch prozářen silou výše položeného prvku, mělo to přirozeně za následek, že skrze toto prozáření vzduchu oheň zahřívá třetí prvek, tj. vodu, a zahříváním ji v podobě páry vyzdvihl nad vzduch.

Patří totiž k povaze tepla, že rozděluje vodu do velmi malých kapek a ty pak silou svého pohybu vyzvedá nad vzduch, jak můžeme pozorovat na páře v lázni nebo jak je to patrné na nebeských oblacích. Oblaka nebo pára nejsou totiž nic jiného než shluk malých kapek vody, vyzdvižený silou tepla do vzduchu. Pokud je snad síla tepla intenzivnější, celý shluk se promění v pouhý vzduch. Pokud je však slabší, malé kapky se navzájem spojí do větších kapek, a tak vzniká déšť.¹¹ Pokud snad malé kapky zmrznou vlivem větru, vzniká sníh, pokud zmrznou větší kapky, vznikají kroupy.

(8) Množství tekutých vod, které na počátku sahaly až do oblasti Měsíce, bylo tak vlivem tepla vyzdviženo až nad nejvyšší éter, a tak se hned při druhém obratu nebe stalo, že se druhý prvek, vzduch, dostal mezi tekutou vodu a vodu proměněnou v páru.

¹¹ Podobně popisuje shlukování dešťových kapek Augustin, *De Gen. ad litt.* II,4 – CSEL 28/1, 37,15–20.

Et hoc est quod dicit auctor: et posuit „firmamentum in medio aquarum“. Et tunc aer aptus fuit ut „firmamentum“ appellaretur quasi firme sustinens superiorem aquam et inferiorem continens: utramque ab altera intransgressibiliter determinans.

Uel potius „firmamentum“ dicitur aer eo quod terram leuitate sua ex omni parte firme coherceat et in hanc duriciam conglobet. Est enim ista reciprocatio inter terre duriciem et aeris leuitatem ut durities terre ex circumstrictione leuis aeris proueniat: leuitas uero aeris atque mobilitas ex eo quod terre stabilitati innititur habet substantiam.

559 Sic igitur prima conuersio ignis illuminauit aera. Et spacium illius conuersionis fuit prima dies. Ita eiusdem ignis secunda conuersio mediante aere calefecit aquam et posuit firmamentum inter aquam et aquam. Et illius conuersionis spacium secunda „dies“ appellatum est.

(9) At uero, aqua super aerem uaporaliter suspensa, ordo naturalis exigebat ut, labili aqua diminuta, appareret terra: non continua sed secundum quandam similitudinem insularum. Quod multis modis probari potest.

¹² Latinský výraz *firmamentum* (= klenba) navozuje představu čehosi pevného (*firmus* = pevný). Vykladači si proto kladli častěji otázku, z čeho tato „klenba“ vlastně je. Někteří patrně pod vlivem uvedené etymologie soudili, že je ze zmrzlé vody (srv. kupř. Beda, *In princ. Gen.* I,1,6–8 – CChr.SL 118A, 10,257 nn.; 12,314 nn.; Wicbodus, *Liber quaest. s. Gen.* – PL 96, 1107c, 1108d, 1121c; Rabanus Maurus, *Comment. in Gen.* I,3 – PL 107, 449c; Remigius z Auxerre, *Comment. in Gen.* I,6 – PL 131, 56a; Honorius Augustodunensis, *Hexaem.* II – PL 172, 256b; Hugo ze Sv. Viktora, *Adnot. in Pent.* 6 – PL 175, 35a). Jiní si podobně jako Thierry představovali, že klenba je ze vzduchu (srv. kupř. Isidor ze Sevilly, *De ord. creat.* 4,8 – PL 83, 923a), nebo mluvili o směsi vzduchu a ohně (srv. Petr Abelard, *Expos. in Hexaem.* – Cousin I, 637).

S materiálem nebeské klenby těsně souvisí otázka, která představovala nemenší exegetický oříšek, totiž biblické „vody nad klenbou“. Basil Veliký je chápal jako jakýsi reservoár či chladič oddalující ekpyrosi světa (srv. *Hom. in. Hexaem.* III,6–7 – SC 26bis, 220–228; podobně Ambrož z Milána, *Exam.* II,3,12 – CSEL 32/1, 50,21–51,14). Jeho bratr Řehoř z Nyssy tuto představu ovšem odmítal a vykládal vody nad klenbou alegoricky jako svět duchovních bytostí (srv. *Apol. in Hexaem.* – PG 44,84c). Augustin si vody nad klenbou představoval jako páry (srv. *De Gen. ad litt.* II,4 – CSEL

Proto autor říká: položil „klenbu uprostřed vod“ (*Gn* 1,6 n.). Vzduch mohl být nazván „klenbou“, neboť pevně podpíral horní vody a obkružoval spodní, a tak jedny od druhých neprostupně odděloval.¹²

Nebo se spíš vzduch nazývá „klenbou“ proto, že svou lehkostí zemi ze všech stran pevně obepíná a stlačuje v její tvrdost. Mezi tvrdostí země a lehkostí vzduchu existuje vzájemná souvislost: tvrdost země má totiž původ v tom, že ji obklopuje lehký vzduch, lehkost a pohyblivost vzduchu se zakládá na tom, že se opírá o stálost země.¹³

Tak tedy první oběh ohně prosvítil vzduch. A interval jeho oběhu byl první den. Podobně druhý oběh ohně prostřednictvím vzduchu ohřál vodu a položil klenbu mezi obojí vody. A interval tohoto oběhu se nazývá druhý „den“ (*Gn* 1,8).

Třetí den (9) Když ovšem voda v podobě páry vystoupila nad vzduch, přirozený pořádek žádal, aby se snížením stavu tekuté vody objevila země: nikoli jako kontinent, ale spíše v podobě ostrovů. Lze to doložit mnoha způsoby.

28/1, 36 n.), připouštěl ovšem i myšlenku, že by mohly být zmrzlé (srv. *De Gen. ad litt.* II,5 – CSEL 28/1, 39,14 nn.). Tuto poslední možnost hájil pak kupř. také Isidor ze Sevilly (*De nat. rerum* 14,1–2 – Fontaine 225–227) a Beda (*In princ. Gen.* I,1,6–8 – CChr.SL 118A, 10,257 nn.; 12,314 nn.).

Někteří autoři, kupř. Jan Eriugena, naopak přítomnost vod nad klenbou v doslovném smyslu vylučovali (srv. *Periphys.* III – CChr.CM 163, 506–511 = PL 122, 697a–698b). Také Rupert z Deutz se vyslovil pro jejich alegorický význam (srv. *De Trin. et oper. eius* I – CChr.CM 21, 23,867 nn.). Jako absurdní odmítal myšlenku zmrzlých vod nad klenbou zejm. Vilém z Conches, který se klonil buď rovněž k alegorické interpretaci, nebo k Augustinově představě par (srv. *De philos. mundi* II,2–3 – PL 172, 57d–58d). Tuto druhou možnost, jak se zdá, přejal i Thierry, srv. níže, *Tract.* 9 (mezi Thierryem a Vilémem tedy v této otázce patrně není tak příkrý rozdíl, jak to líčí H. R. Lemay, *Science*).

¹³ Srv. k tomu Thierryho výklad v *Tract.* 18–21 a níže, pozn. 23 k textu, o lehkosti a masivitě prvků, které se navzájem předpokládají: lehké prvky svou čílostí, tj. schopností působit, stlačují těžké prvky a zároveň se o ně ve svém kruhovém pohybu opírají jako o pevný střed. Viz k tomu E. Macca-nolo, *Rerum universitas*, str. 240–245; též výše, úvod, str. 47 n.

Nam ex caldario quanto maior fumus ascendit tanto aqua que in ipso continetur minoratur. Similiter si super mensam aliquam superficies aque continetur et postea ignis illi continue aque superponatur, statim contingit ut per superpositum calorem superficies illa aque attenuetur et in ipsa superficie quedam macule aride appareant, aqua in quibusdam locis contracta et congregata.

Sic igitur aer inter utramque aquam positus ac per hoc maiori calore agitated terciam conuersionem integram fecit et in ipsa conuersione terram insulis quibusdam circumquaue distinxit.

(10) In eadem etiam conuersione contingebat ut ex superioris aeris calore inmixto humori terre ex aquis nuper discooperte – ut ex his inquam duobus ipsa terra conciperet uim producendi herbas atque arbores. Que uis ex calore celi naturaliter procedit in terram ex aquis nuper discoopertam. Et huius quidem tercię conuersionis spacium tercię „dies“ appellatum est.

Postquam uero, posito firmamento inter aquam et aquam et ex aquis circumpositis tanto calore in ipso firmamento innato, ut per calorem firmamentum aquam labilem in se contraheret ac sic arida appareret – postquam inquam hoc fuit contingebat naturaliter ut ex multitudine illa aquarum ad firmamentum per tercię diei calorem contracta stellarum corpora in firmamento crearentur.

(11) Quod uero stellaria corpora ex aquis materialiter facta sint certo argumento probari potest. Nam duo superiora elementa – ignem et aera – ex sua natura ita absque omni spissitudine esse manifestum est ut nichil horum ex se et ex sua natura nisi ex accidenti uisui peruium sit.

Nam hoc quod quidam rudes dicunt se uidere celum quando aer purus est, cum aliquid uiride se fingunt conspiciere, illud falsissimum est. Nam ubi uisus deficit ibi error sensus dat imaginationem uidendi quod non uidet sicuti aliquis clausis oculis uidetur sibi tenebras uidere. Nam quamuis uisus ex luce oculorum sumit exordium nichil tamen ualet nisi ex obstaculo alicuius spissitudinis reperiatur.

¹⁴ Tyto příklady uvádí R. Klibansky jako doklad Thierryho argumentace vycházející z „každodenní zkušenosti“ (srv. R. Klibansky, *The School*, str. 8). P. Dronke ovšem připomíná, že mohou mít daleko spíše literární inspiraci v Ciceronově výkladu o vypařování v *De natura deorum*, II,27 – Rackham 148 (srv. P. Dronke, *New Approaches*, str. 133, pozn. 51).

Čím více páry totiž vystoupí z lázně, tím více z ní ubude vody. Podobně je-li na stole kaluž vody a postaví-li se nad tuto souvislou vodní hladinu oheň, začne se hladina blízkostí tepla ihned ztenčovat a objeví se v ní suché skvrny, neboť se voda shlukla a shromáždila na některých místech.¹⁴

Podobně tedy vzduch, který se ocitl mezi obojí vodou a tak byl zvýšeným teplem uveden do pohybu, provedl třetí úplný oběh, při němž rozdělil zemi do jakýchsi ostrovů.

(10) V tomto oběhu se rovněž přihodilo, že vlivem tepla výše položeného vzduchu, které proniklo vlhkost země, nyní zbavenou vodní pokrývky, země získala – díky těmto dvěma okolnostem – sílu vydat byliny a stromy. Tato síla z tepla nebe přirozeně přechází do země, nyní zbavené vodní pokrývky. A interval tohoto třetího oběhu se nazývá třetí „den“ (*Gn* 1,13).

Čtvrtý den Mezi obojí vody byla tedy položena klenba, v níž vlivem okolních vod vzniklo tak velké teplo, že do sebe svým teplem vtáhla tekutou vodu, a tak se objevila souš. Poté, co se tak stalo, bylo přirozené, aby z množství vod vtažených teplem třetího dne ke klenbě byla na klenbě vytvořena těla hvězd.

(11) Že jsou těla hvězd co do své látky vytvořena z vody, lze s jistotou prokázat. Dva výše položené prvky, oheň a vzduch, jsou totiž zřetelně svou přirozeností natolik prosty vši hustoty, že žádný z nich sám o sobě a svou přirozeností není přístupný pohledu, leda případečně.

Je naprostý omyl, co říkají někteří prostí lidé, že totiž za čistého vzduchu vidí nebe, namlouvajíce si, že vidí cosi zeleného. Neboť kde zrak nedostačuje, smyslový omyl vyvolává představu, že vidíme něco, co nevidíme: jako když někdo zavře oči a zdá se mu, že vidí tmu. Ačkoli totiž zrak vychází ze světla očí, přece nic nevidí, neodrazí-li se od nějaké dostatečně husté překážky.¹⁵

¹⁵ Podrobněji rozpracovánu nacházíme tuto platonskou představu zraku u Thierryho kolegy Viléma z Conches v jeho komentáři k dialogu *Timaios* 45bc.

Vilém tuto teorii představuje jako nauku o třech podmínkách vidění: totiž vnitřním a vnějším světle, které se slévá v jediný paprsek, a „překážce“ (*obstaculum*), která když chybí (např. na moři), nemůžeme rovněž

(12) Si uero aer iste inferior qui est inter nos et parietem uel maceriam uel aliquid tale, non potest uisui ad sentiendum obstare: multo minus igitur superior qui purior est. Unde proprie aer celum dicitur eo quod a uisibus nostris celetur.

Unde constat quod omne corpus uisibile alicuius densationis est que ex spissitudine aque uel terre contingit. Nam nubes ex uapore aquarum densate uisibiles apparent. Flamme uero que in nubiloso aere uel in aliqua materia que comburitur fiunt ex uaporibus aquarum substantiam habent.

Radius quoque solis qui per fenestram decurrere uidetur non aliunde est uisibilis nisi ex atomis pulueris in radio decurrentibus et ad lumen solis relucentibus. Sic in ceteris rebus subtiliter intuenti apparebit nichil esse uisibile nisi ex obstaculo quod ex aqua uel ex terra contingit.

(13) Omne igitur corpus quod apparet uisibile in firmamento celi, ex terre uel ex aque densitate uisibile esse necesse est. Sed terrea non possunt uel per calorem uel alio aliquo modo usque ad firmamentum eleuari. Hoc enim aque nature proprium est.

vidět nic. Vnitřní paprsek očí má přitom podle Viléma svůj původ v teplych a vlhkých játrech, z nichž vychází hustý plyn, rozlévajíc se do různých údů: některými tepnami se dostává do srdce, jinými do mozku, odkud jej, proměněný v jakousi vzdušnou zářivou substanci, duše síť nervů vysílá do pěti smyslů. Při vidění vychází tato jemná substance z očí jako vnitřní paprsek, který se připojuje k vnějšímu světlu a spolu s ním postupuje, dokud nenarazí na překážku, o niž se zlomí. Pro svou přirozenou pohyblivost se paprsek odrazí od povrchu překážky a formován jejím tvarem a zbarven její barvou vrací se do oka, odkud vyšel, aby tudý vstoupil do duše s informací o tvaru a barvě překážky, na niž narazil.

Jak Vilém uvádí, jiní autoři ovšem popírají, že by paprsek dospěl až k překážce, nýbrž pokládají samotné oči za zdroj tvarů a barev. Střední názor mezi oběma uvedenými konečně tvrdí, že vnitřní paprsek nenachází tvary a barvy ani v očích samých ani v překážce, nýbrž ve vzduchu prostředkujícím mezi oběma. (Tento poslední názor se patrně nejvíce blíží interpretaci, kterou k Platónovu výkladu připojil Chalcidius: mluví totiž nejen o vnitřním a vnějším světle, ale také o světle, které vychází z viděného předmětu, srv. *In Tim.* 244–245 – Waszink 255 n.).

Vilém sám, stejně jako Thierry, se kloní jednoznačně k první z popsaných představ. Srv. Vilém z Conches, *Glosae s. Platonem* 137 – Jeaneau 236 n.

(12) Jestliže však zdejší níže položený vzduch mezi námi a stěnou či zdí nebo něčím podobným neklade zraku citelnou překážku, tím méně pak výše položený vzduch, který je čistší. Proto se také vzduch příhodně nazývá „nebe“ (*celum*), poněvadž se skrývá (*celetur*) našim zrakům.¹⁶

Z toho je zřejmé, že každé viditelné těleso má určité zahuštění, pocházející z hustoty vody nebo země: Oblaka můžeme vidět, neboť jsou hustá vodní parou. Plameny, které vznikají ve vzduchu ztemnělém mračny nebo v nějaké spalované látce, mají rovněž svou substanci z vodních par.

Sluneční paprsek, který vidíme dopadat oknem, je viditelný jen díky částicím prachu, které dopadají v něm a odrážejí se ve slunečním světle. Podobně u ostatních věcí, pozorujeme-li je blíže, uvidíme, že všechno je viditelné jen díky překážce, kterou klade zraku do cesty voda nebo země.

(13) Každé těleso viditelné na nebeské klenbě musí tedy mít svou viditelnost díky hustotě země nebo vody. Nic z látky země však nemůže být ani teplem ani jiným způsobem vyzdviženo až na klenbu. To náleží k povaze vody.

¹⁶ Zcela jinou (ovšem rovněž nepodloženou) etymologii slova *caelum* (= nebe) nabízí Ambrož z Milána, který je spojuje s výrazem *caelatum* (= cizelované, zdobené tepáním): „jako stříbro, které se třpytí skvělými ornamenty“, a uvádí je spolu s etymologií řeckého οὐρανός (= nebe): ἀπὸ τοῦ ὀρασθαι (= od toho, že je vidět – také tato etymologie je ovšem smyšlená), srv. Ambrož z Milána, *Exam.* II,4,15 – CSEL 32/1, 54,22–26.

Odvození *caelum* od *caelatum* (= cizelované) znal ve stejném významu také Varro, sám ovšem pokládal za pravděpodobnější obrácenou závislost. Varro znal rovněž výklad *caelum* od *celatum* (skryté), ovšem ve smyslu opaku (*contrario nomine*): protože je viditelné (*apertum*). K tomu ovšem poznamenává, že by se snad spíše dalo tvrdit, že se „ve dne skrývá, než že se v noci neskrývá“. Jako nejpravděpodobnější však sám navrhuje etymologii od výrazu *chaos*, odtud *cavum* (= dutina) a odtud *caelum* (srv. Varro, *De lingua lat.* V,3,18–19 – Goetz-Schoell 7,28–8,6).

Isidor ze Sevilly (*Etymol.* XIII,4,1–2 – Lindsay) přejímá Ambrožův výklad, podle některých rukopisů ovšem připojuje jako druhou možností ještě zcela opačný význam slova *caelum* (= nebe): „protože skrývá to, co je nad ním“ (*a superiora caelando*).

K nejisté etymologii výrazu *caelum* srv. A. Ernout – A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris 1951³, s. v. *caelum*.

Omnia itaque illa que in celo uisibilia apparent ex aquis materiale principium sortiuntur. Cuiusmodi sunt nubes fulgura comete. Similiter igitur stellaria corpora ex aquis materialiter consistere necesse est.

Amplius: omne nutribile ex eodem nutriri ex quo materialiter
561 constat phisica testatur. Sed corpora stellaria ex humore nutriri phisici dicunt. Uidentur igitur ex aquis materialiter constare.

Spacium igitur quarte conuersionis in qua stellaria corpora ex aquis uaporaliter suspensis conglobata sunt – illud inquam spacium quarta „dies“ appellatum est.

(14) Stellis autem creatis et motum in firmamento facientibus, ex earum motu calor adauctus et ad uitalem usque calorem procedens aquis primo incubuit: elemento uidelicet terra superiori. Et inde animalia aque et uolatilia creata sunt. Et spacium huius quinte conuersionis quinta „dies“ appellatum est.

Mediante uero humore uitalis ille calor naturaliter usque ad terrena peruenit et inde animalia terre creata sunt. In quorum numero homo „ad imaginem et similitudinem“ dei factus est. Et huius sexte conuersionis spacium sexta „dies“ appellatum est.

¹⁷ Tento důkaz, proč jsou hvězdy z vody, shrnuje E. Jeauneau do čtyř kroků: 1. Vše viditelné pozůstává z vody nebo ze země. 2. Hvězdy jsou viditelné. 3. Hvězdy tedy nutně pozůstávají ze země nebo z vody. 4. Země však nemůže být pro svou tíži vyzvednuta na klenbu. Proto jsou hvězdy z vody. (Srv. E. Jeauneau, *Simples notes*, str. 181.)

Vilém z Conches naopak předpokládal, že hvězdy jsou složené ze všech prvků, ovšem s převahou ohně a vody (srv. výše, úvod, str. 42). Hugo ze Sv. Viktora je zase pokládal za směs vody a vzduchu (srv. *Sent. de divin. I* – Piazzoni 932,175–179) nebo vůbec jen za vzduch (srv. *Adnot. in Pent. 6* – PL 175, 35c). Proto podle Hugona hvězdy nemají vlastní světlo, nýbrž – jako sklo či křišťál – pouze odrážejí světlo ohňového Slunce.

¹⁸ Chalcidius je přesvědčen, že těla hvězd jakožto nebeských živočichů sestávají především z ohně a vlhkosti. Zároveň patrně zná myšlenku, že těla živočichů se živí tím, z čeho jsou složena: „... vypočítává čtyři druhy živočichů nadaných smysly, jak nebeských, tak i zemských: nebeských, tj. hvězd, zemských, tj. živočichy létající a plovoucí, které země nese a kteří se právem nazývají zemští, neboť se země živí a spočívou v lůně země. Rovněž

Všechno, co vidíme na nebi, je tedy co do svého materiálního principu z vody. Platí to pro oblaka, blesky i komety. Podobně musejí být i těla hvězd co do své látky z vody.¹⁷

Přírodověda navíc dosvědčuje, že všechno, co potřebuje výživu, živí se tím, z čeho samo co do své látky sestává. Těla hvězd se však podle přírodovědců živí vlhkostí. Zdá se tedy, že co do své látky pozůstávají z vody.¹⁸

Interval čtvrtého otočení, při němž se vody v podobě par shlukly v těla hvězd, se tedy nazývá čtvrtý „den“ (Gn 1,19).

Pátý den (14) Když byly stvořeny hvězdy a začaly se na klenbě pohybovat, vzrostlo jejich pohybem teplo a rozšířilo se v teplo života, které se usadilo napřed ve vodách, prvku položeném výše než země. Z něho byli stvořeni vodní a létající živočichové. A interval tohoto pátého obratu se nazývá pátý „den“ (Gn 1,23).

Šestý den Prostřednictvím vlhkosti se teplo života přirozeným způsobem rozšířilo až do oblasti země a z ní byli stvořeni zemští živočichové. Mezi nimi byl stvořen i člověk k Božímu „obrazu a podobě“ (Gn 1,26).¹⁹ Interval tohoto šestého obratu se nazývá šestý „den“ (Gn 1,31).

jejich těla jsou převážně ze země, proto se nazývají zemští podle své látky. Podobně se i nebesští živočichové nazývají věčné ohně, neboť jsou utvořeni převážně z čirého ohně a z vlhkosti“ (*In Tim.* 119 – Waszink 164,11–18).

¹⁹ Thierryho představa o vzniku života, podobající se představám Viléma z Conches, je vlastně originální teorie čtyř prvků: Obíhající oheň zahřál vzduch a jeho prostřednictvím vody a země; vlhkost vody a země spojená s teplem vydala rostliny. Po vzniku hvězd následoval nový nával tepla, který ve vodách způsobil zrod ryb a ptáků a posléze na zemi zrod suchozemských živočichů (srv. k tomu E. Jeauneau, *Simples notes*, str. 179–182; A. Nitschke, *Verhalten*, str. 245). Viz též výše, úvod, str. 43 n.

Je velmi zajímavé, že Thierry nevěnuje zvláštní pozornost stvoření lidské duše. Snad by se byl k tomuto tématu dostal při doslovném výkladu příslušných veršů? N. M. Häring absenci výkladu o stvoření duše vysvětluje hypotézou, že Thierry patrně přejal od Augustina představu o preexistenci duší, tj. o stvoření všech duší naráz na počátku (srv. Augustin, *De Gen. ad litt.* VII,24 – CSEL 28/1, 222,20–26), viz N. M. Häring, *The Crea-*

(15) Sic igitur leuissimi celi et ultimi et nullo modo stare ualentis prima conuersio illuminauit aera. Aer uero illuminatus calefaciens aquam ac super se suspendens factus est firmamentum. Firmamentum uero ex superiori uapore uim caloris in se continens fecit aridam apparere et uim fecunditatis terre inseruit. Tunc uero ex multitudine aquarum ex calore in ipso firmamento suspensa stelle create sunt. Ac sic ex motu et calore stellarum generatio animalium in aquis sumpsit initium. Mediantibus uero aquis ad terram usque peruenit.

Et ultra hos modos creandi corporea siue illa sint in celo siue in terra nullus modus reliquis esse poterat.

(16) Quicquid igitur post sextum diem uel natum uel creatum est non nouo modo creationis institutum est sed aliquo predictorum modorum substantiam suam sortitur. Sic igitur „dominus in septima die requieuit“ i. e. a nouo creationis modo cessauit: elementorum singulis ornatu suo et ad se inuicem concordia perfecte attributa.

562 Nam etsi postea quedam noua monstra creasset non tamen idcirco dicimus illum nouo modo creationis usum fuisse. Sed aliquo predictorum modorum et ex causis seminalibus quas in spacio illorum sex dierum elementis inseruit affirmamus eum quocumque postea creauit uel adhuc creat produxisse.

(17) Nam ignis tantum agit. Terra uero tantum patitur. Duo uero elementa que sunt in medio et agunt et patiuntur. Et aer quidem ab igne patitur et est quasi amministrator et uehiculum ignee uirtutis ad cetera elementa. Aqua uero ab aere et igne patitur et est quasi amministratrix et uehiculum uirtutis superiorum ad reliquum elementum.

tion, str. 156. Tuto hypotézu ovšem zpochybňuje P. Dronke, který se kloní k názoru, že se Thierry i na lidskou duši chtěl dívat jako *physicus* či *medicus*, tj. chápat ji jako přirozený produkt vitálního tepla. Nevyjasněn ovšem zůstává vztah individuální duše k duši světa. Na druhé straně Dronke připouští, že Thierryho kosmogonický výklad není zcela „materialistický“, neboť počítá s působením božské síly (s Bohem samým jako působící příčinou, *Tract. 2*; resp. s Duchem svatým, *Tract. 25 a 27*). Srv. P. Dronke, *New Approaches*, str. 134 n.

Rekapitulace (15) Při prvním obratu zcela lehkého a nejzazšího nebe, které nijak nemůže postát, byl tedy prozářen vzduch. Prozářený vzduch, který zahříval vodu a vyzvedl ji nad sebe, se stal klenbou. Vlivem páry nad sebou však klenba obsahovala sílu tepla a tak způsobila, že se objevila souš, a rovněž dala zemi plodící sílu. Tehdy byly z množství vod, které vliv tepla vyzdvihl na klenbu, stvořeny hvězdy. Pohyb a teplo hvězd vyvolaly zrození živočichů napřed ve vodách, prostřednictvím vod pak i na zemi.

Těmito cestami byly stvořeny tělesné věci na nebi i na zemi; jinak než takto nemohly být stvořeny ani ostatní věci.

Boží odpočinek (16) Všechno, co se zrodilo nebo bylo stvořeno po šestém dni, nevzniklo tedy novým způsobem stvoření, nýbrž dostává svou substancí některým z popsaných způsobů. Tak „Hospodin odpočinul sedmého dne“ (*Ex 20,11*), tj. přestal vytvářet nové způsoby tvoření, protože již jednotlivým prvkům dal jejich vyzdobu i dokonalý vzájemný soulad.

I kdyby totiž snad byl později stvořil nějaké nové věci odporující obvyklému pořádku, neříkáme proto, že užil nového způsobu tvoření. Tvrdíme naopak, že cokoli později stvořil nebo dosud tvoří, užil při tom vždy některého z popsaných způsobů a přivedl to na svět ze zárodečných příčin, které do prvků vložil v rozmezí prvních šesti dnů.²⁰

Aktivita a pasivita prvků (17) Neboť oheň je výlučně aktivní prvek, země naopak výlučně pasivní. Oba prostřední prvky jsou jak aktivní, tak pasivní. Vzduch je totiž pasivní vůči ohni a je jakýmsi správcem a prostředníkem ohnivě síly ve vztahu k ostatním prvkům. Voda je pasivní vůči vzduchu a ohni a je správkyní a prostřednicí síly výše položených prvků ve vztahu k poslednímu.

²⁰ Zárodečnými příčinami míní Thierry patrně vlastnosti jednotlivých prvků, tj. oheň v jeho tvůrčí povaze, zemi blízkí se pouhé pasivní látce a jejich dva zprostředkovatele, vzduch a vodu, navíc i další vlastnosti jednotlivých prvků, které umožňují proměny hmotného universa, viz následující výklad, *Tract. 17*. Srv. k tomu N. M. Häring, *The Creation*, str. 157.

Ita igitur ignis est quasi artifex et efficiens causa: terra uero subiecta quasi materialis causa: duo uero elementa que sunt in medio quasi instrumentum uel aliquid coadunatum quo actus supremi administratur ad infima. Nam et nimiam leuitatem ignis et grauitatem terre inmoderatam sua intercessione attemperant atque coniungunt.

Has uirtutes et alias quas seminales causas uoco deus creator omnium elementis inseruit et proportionaliter aptauit ut ex illis uirtutibus elementorum temporum ordo et temperies procederet et in temporibus competentibus per illas uirtutes sibi inuicem succedentibus corporee creature producerentur.

De causis et de ordine temporum satis dictum est. Nunc ad expositionem littere ueniamus.

(18) „In principio creauit deus celum et terram.“ Quasi dicat: primo „creauit celum et terram“. Nichil enim aliud uoluit intelligere per hoc quod dixit „in principio“ fecit illa nisi quod ante ea nichil creauerat deus et illa duo simul creasse intelligatur. Sed quid appellet „celum et terram“ et quomodo secundum rationem phisicorum simul creata sunt demonstrare conabor.

Igitur ratio deprehendit omne corpulentum spissitudinis siue tarditatis substantiam habere ex leuium circumstringentium motu agili et perpetua agitatione: leuia uero siue agilitatis substantiam inde habere quod eorum motus atque agitatio alicui corpulento siue solido innitur. Reciproce enim et leuitas corpulentiam et corpulentia leuitatem exigit.

²¹ K stoické představě „ohně tvůrce“ srv. výše, úvod, str. 47.

²² Thierry se patrně brání velmi rozšířené alegorické interpretaci, která chce slova *in principio* (= na počátku, ἐν ἀρχῇ) chápat jako narážku na stvoření „v Kristu“, který je počátkem (*principium*, ἀρχή). Srv. kupř. Órigenés, *Hom. in Gen.* I,1,1–12 – SC 7bis, 24; Ambrož z Milána, *Exam.* I,4,15 – CSEL 32/1, 13,4–15; Augustin, *De Gen. ad litt.* I,6,12 – CSEL 28/1, 10,11–15; Isidor ze Sevilly, *Quaest. in Vet. Test.*, *Gen.* I,2 – PL 83, 209b; Wicbodus, *Liber quaest. s. Gen.* – PL 96, 1111a, 1115ab, 1116b; Be-

Oheň je tedy jakoby umělcem²¹ a působící příčinou, země je mu k dispozici jako materiální příčina, oba prostřední prvky jsou jakoby nástrojem či jakýmsi spojujícím článkem, který působení nejvyššího prvku prostředkuje do oblasti nejnižšího. Veliká lehkost ohně a nesmírná tíže země jsou tak přizpůsobeny a navzájem spojeny mezipostavením obou prostředních prvků.

Tyto a další síly, které nazývám zárodečné příčiny, vložil Bůh, tvůrce všeho, do jednotlivých prvků a vyváženě je uzpůsobil tak, aby z těchto sil v jednotlivých prvcích vzešla časová posloupnost a úměrnost a v příhodné časové okamžiky, následující po sobě díky silám vloženým do jednotlivých prvků, vzniklo rozmanité tělesné stvoření.

Tolik tedy o příčinách a o časové posloupnosti. Nyní přejdeme k doslovnému výkladu.

Doslovný výklad

(18) „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi“ (*Gn* 1,1). Jako by řekl: napřed „stvořil nebe a zemi“. Že je stvořil „na počátku“, nemá vyjádřit nic jiného než to, že Bůh nic nestvořil před nimi a je že stvořil zároveň.²² Pokusím se však ukázat, co zde autor nazývá „nebe a země“ a jak bylo podle zdůvodnění přírodovědců stvořeno obojí zároveň.

Nebe a země – lehkost a masivnost Rozum pozoruje, že co je masivní, má základ své hustoty či těžkopádnosti v čilém pohybu a ustavičné aktivitě lehkého, které je obklopuje, a co je lehké, má zase základ své čilosti v tom, že se jeho pohyb a aktivita opírají o něco masivního či pevného. Lehkost a masivnost se tak navzájem potřebují.

da, *In princ. Gen.* I,1,1 – CChr.SL 118A, 3,25–29; I,1,3 – 8,171–180; I,1,6–8 – 11,279–291; *Comment. in Pent.* – PL 91, 189d–190d; Rabanus Maurus, *Comment. in Gen.* I,1 – PL 107, 44cd; Angelomus z Luxeuil, *Comment. in Gen.* I,1 – PL 115, 112cd; Remigius z Auxerre, *Comment. in Gen.* I,4 – PL 131, 55c; *Glossa ord. in Gen.* I,1 – PL 113, 69a; Bruno ze Segni, *Expos. in Pent.* I – PL 164, 150ab; Honorius Augustodunensis, *Hexaem.* I – PL 172, 253bc; Rupert z Deutz, *De Trin. et oper. eius* I – CChr.CM 21, 3,67 nn.